

STUDIUL RESTURILOR FAUNISTICE DESCOPERITE ÎN AȘEZAREA DE LA HORODIȘTEA, APARTINÎND PERIOADEI DE TRECERE DE LA NEOLITIC LA EPOCA BRONZULUI

S. HAIMOVICI și C. POPESCU

I

Studiul resturilor de faună subfosilă, provenite din stațiunile arheologice contribuie, pe de o parte, la evidențierea unor trăsături caracteristice privitoare la viața economică și socială a populațiilor umane vechi, iar pe de altă parte, aduce o serie de date de primă importanță pentru biologi, care pot interesa în egală măsură pe morfologi, zoologi, zoogeografi, geneticieni, zootehnicieni și chiar pe geografi, hidrologi și climatologi.

Perioada de trecere de la neolitic la epoca paleometalică prezintă o deosebită importanță pentru evoluția societății omenești, întrucât atunci au loc mari transformări, atât în ceea ce privește baza economică cât și suprastructura acesteia. În zona răsăriteană a țării noastre perioada susmenționată, care urmează imediat după binecunoscuta cultură cu ceramică pictată de Cucuteni, este reprezentată, între altele, prin așa numitul complex „Horodiștea-Erbiceni”¹, care se situează cronologic cam la începutul mileniului II î.e.n.

Stațiunea eponimă se găsește situată lângă satul Horodiștea (în nordul județului Botoșani — R. S. România), pe un bot de deal, pe malul drept al Prutului, pînă la care sînt doar aproximativ 300 m. Așezarea a stat în atenția arheologilor de multă vreme, ultimele săpături, din 1968—1971, fiind conduse de către tovarășul Dinu Marin². În cadrul inventarului arheologic descoperit de d-sa s-au găsit și resturi de faună care ne-au fost date nouă pentru studiu. Menționăm că tot noi am prelucrat materialul faunistic provenit din stațiunea de la Erbiceni³, cit și

1. Dinu, M., Horodiștea, Dicționar de istorie veche a României, București, 1976, p. 336.

2. Op. cit., 1.

3. Haimovici, S., Studiul faunei subfosile descoperite în așezarea de la Erbiceni (perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului), ASU, Iași, biologie, 16, 1970, p. 169—179.

cel din săpăturile executate în alte aşezări din perioada de trecere din Moldova : Folteşti ⁴ şi Stoicani ⁵.

II

Resturile faunistice se cifrează la peste 900 piese. Starea lor fragmentară, modul în care au fost rupte, evidenţiază faptul că ele provin de la „resturile menajere“ ale populaţiei din aşezare ; am evidenţiat de asemenea mai multe fragmente de corn şi câteva de os cu urme de cioplire sau tăiere ; unele resturi prezintă urme evidente de arsură.

Printre piesele osoase am găsit şapte resturi provenite de la un rozător mic (arvicolid), cît şi două aparţinînd vulpii ; întrucît ele prezintă o altă culoare, lipsindu-le patina, le-am socotit ca ajunse întîmplător printre materialele faunistice din nivelul de locuire, ele fiind de dată mult mai recentă şi de aceea nu le-am luat în considerare în studiul nostru.

Resturile faunistice aparţin la următoarele grupe sistematice : moluște, păsări şi mamifere.

Mollusca — Au fost găsite valve întregi şi fragmentare de lameli-branchiate cît şi cochilii de gasteropode. Valvele, în număr de 347, destul de bine păstrate, aparţin în totalitatea lor speciei *Unio crassus* ; cele 19 cochilii provin de la *Helix* şi s-ar putea ca unele din ele să fie de dată mai recentă.

Aves — Păsările sînt reprezentate doar printr-un singur rest şi anume un mic fragment de humerus, pentru care nu am putut stabili diagnoza specifică, dar care după dimensiuni arată că provine de la o specie de talie relativ mică.

Mammalia — De la acest grup am putut determina nu număr de 473 piese ; tot mamiferelor le aparţin însă şi alte circa 100 resturi osoase foarte fragmentare, pentru care, neputînd stabili diagnoza specifică, le-am considerat ca nedeterminabile. Materialul determinat aparţine următoarelor specii sălbatice : *Castor fiber*, *Lepus europaeus*, *Sus scrofa ferus*, *Cervus elaphus*, *Capreolus capreolus* şi *Bos primigenius* la care se adaugă şi animalele domestice : *Bos taurus*, *Ovis aries*, *Capra hircus*, *Sus scrofa domesticus*, *Equus caballus* şi *Canis familiaris*.

MAMIFERELE SĂLBATICE

Castor fiber este reprezentat doar printr-un singur rest osos şi anume un fragment de maxilar inferior a cărui dentiţie jugulară măsoară aproximativ 40 mm lungime, deci este relativ masivă.

4. Haimovici, S., Studiul resturilor faunistice provenite din aşezarea aparţinînd perioadei de trecere de la neolitic la epoca bronzului de la Folteşti. Arh. Moldovei, 7, 1972, p. 97—102 ; Haimovici, S., La faune sous-fossile découverte dans la station éponime de la civilisation Folteşti, Dacia, 18, 1974, p. 73—77.

5. Haimovici, S., Notă privind resturile faunistice descoperite în aşezarea de tip Folteşti de la Stoicani (jud. Galaţi), SCIVA, 25, 1974, p. 99—102.

Lepus europaeus. Acestei specii îi aparțin 10 resturi care ar proveni de la patru indivizi diferiți. Cele câteva măsurători executate pe fragmente de omoplat, humerus și tibie, ne arată că iepurele găsit în așezarea de la Horodiștea e asemănător, ca mărime, cu cel subfosil din alte stațiuni neolitice și din epoca bronzului de pe teritoriul Moldovei⁶.

Sus scrofa ferus. Mistrețul prezintă un număr de șapte fragmente care ar aparține la trei indivizi, dintre care unul nematur (epifiza inferioară a radiusului este desprinsă de diafiză). Exemplarele par a fi fost de talie destul de mare, dacă considerăm dimensiunile unor fragmente osoase ce au putut fi măsurate : lărgimea epifizei superioare a radiusului de 43 mm, lărgimea inferioară de 46 și respectiv 48 mm, lungimea falanței I de 49 și 50 mm.

Cervus elaphus este reprezentat în materialul nostru printr-un număr de 74 resturi. Dintre acestea 23 piese sînt fragmente de carne, cele mai multe fiind doar așchii și cioplituri, unele avînd și urme de arsură. Acest caracter foarte fragmentar, cît și lipsa unor resturi de craniu ne împiedică să putem da vreo precizare asupra tipologiei cerbului. Măsurătorile executate pe unele resturi osoase evidențiază însă un cerb relativ masiv, asemănător cu cel din așezările cucuteniene și ale epocii bronzului de pe teritoriul Moldovei⁷.

Capreolus capreolus prezintă resturi relativ abundente și anume 39 fragmente osoase care ar aparține la cinci indivizi, toți maturi ; nu s-a găsit nici un rest de corn, dar prezența unui mic fragment cu regiunea frontală a craniului ce poartă soclul cornului care a fost retezat, atestă prezența unui mascul. Deși au fost măsurate o serie de fragmente osoase, este greu să conchidem asupra caracteristicilor căpriorului de la Horodiștea.

Bos primigenius. Bourului îi aparțin nouă fragmente osoase care prin dimensiunile lor se detașează destul de net față de resturile provenite de la taurinele domestice. Ele ar aparține la trei indivizi, probabil un mascul și două femele, una dintre acestea fiind abia adultă, întrucît se mai observă în parte, pe un calcaneu mai gracil, linia de sutură dintre corpul acestuia și tubercul. Ca cele mai semnificative fragmente cităm : un rest de humerus a cărui epifiză inferioară are o lărgime de 104 mm, un metacarp cu lărgimea epifizei superioare de 84 mm, un astragal cu lungimea maximă de 81 mm, o falangă I cu lungimea maximă de 78 mm, o falangă III cu lungimea sagitală de 88 mm.

ANIMALELE DOMESTICE

Bos taurus. Taurinele domestice prezintă în cadrul materialului osteologic de la Horodiștea resturile cele mai abundente, fiind reprezentate prin 159 fragmente osoase, care ar aparține la un număr de 15 indivizi, dintre care doi subadulti.

6. Haimovici, S., Teză de doctorat în biologie. Iași, 1966.

7. Op. cit., 6.

Existența doar a unor resturi foarte mici și nesemnificative de craniu și coarne nu ne oferă posibilitatea cunoașterii caracteristicilor morfologice și raseologice ale vitelor crescute de locuitorii așezării. Atît din prelucrarea somatoscopică cît și biometrică a resturilor osoase (s-au executat măsurători pe unele oase ale membrilor pare a reeși însă faptul că, în general, aceste taurine erau cam tot atît de mari ca și cele din stațiunile cucuteniene⁸. Existența unui metatars întreg pe care l-am atribuit unui mascul castrat (deci locuitorii de la Horodiștea cunoșteau această practică), a dat posibilitatea calculării înălțimii la greabăn, care ar fi cam de 1,50 m, deci o talie destul de mare.

Ovicarpinae (Ovis aries et Capra hircus). Cornutele mici se situaiază ca frecvență imediat după taurinele domestice, ele avînd un număr de 136 fragmente osoase provenite de la 13 indivizi prezumați; menționăm că la Erbiceni ele ocupă locul prim printre animalele domestice⁹. Pe baza resturilor de maxilare cu dinți am putut constata că cel puțin șase indivizi erau tineri sau subadultți și anume trei cam de 5—6 luni, unul de circa 12 luni și doi de aproximativ 22—24 luni; nu apar exemplare cu dențiția puternic erodată.

Nu s-au găsit deloc resturi de craniu și coarne încît nu se poate da o caracterizare tipologică a celor două genuri. Totodată, întrucît diferențierea între *Ovis* și *Capra* pentru multe piese scheletice este imposibilă, diagnoza generică a fost stabilită doar pentru o parte a resturilor; se constată astfel că oaia este mult mai frecventă decît capra, acestea din urmă putîndu-i-se atribui cam 1/8—1/10 din materialul osos al cornutelor mici (cel mult doi indivizi din cei 13 prezumați ar aparține genului *Capra*).

Măsurătorile executate pe unele resturi osoase (datele biometrice rezultate trebuie interpretate drept caracteristice pentru ovine, întrucît caprinele, așa cum am văzut, reprezintă o cantitate neglijabilă) par a arăta că oaia de la Horodiștea era mai puțin masivă decît cea găsită în așezarea de la Erbiceni¹⁰, apropiindu-se astfel ca talie de ovinele din stațiunile cucuteniene¹¹.

Sus scrofa domesticus. Porcinele prezintă, spre deosebire de situația de la Erbiceni, foarte puține resturi și anume doar 21 fragmente care ar proveni de la cel mult șase indivizi; dintre aceștia patru sînt neadultți adică de vîrstă mai joasă decît 24 luni. Resturile foarte fragmentare — cele mai multe aparținînd tinerilor — nu au dat posibilitatea unei prelucrări biometrice a materialului. S-a măsurat doar un M_3 , a cărui lungime este de 36 mm și două astragale cu lungime maximă de 38 respectiv 39 mm. Este probabil că porcul crescut de locuitorii așezării de la Horodiștea să fie de mărimea tipului *palustris*, care este caracteristic pentru neolitic și a fost găsit de noi și în stațiunea de la Erbiceni¹².

8. Op. cit., 6.

9. Vezi lucrarea de la nota 3.

10. Op. cit., 3.

11. Op. cit., 6.

12. Vezi lucrările de la notele 6 și 3.

T A B E L U L

cu frecvența pe fragmente și indivizi a speciilor de mamifere
descoperite în așezarea de la Horodiștea

SPECIA	Nr. absolut Fragmente	%	Nr. absolut Indivizi	%
Castor fiber	1	0,20	1	1,58
Lepus europaeus	10	2,11	4	6,35
Sus scrofa ferus	7	1,48	3	4,76
Cervus elaphus	74	15,64	8	12,70
Capreolus capreolus	39	8,25	5	7,94
Bos primigenius	9	1,91	3	4,76
Bos taurus	159	33,62	15	23,81
Ovicarpinae (Capra et Ovis)	136	28,75	13	20,64
Sus scrofa domesticus	21	4,44	6	9,53
Equus caballus	5	1,06	2	3,17
Canis familiaris	12	2,54	3	4,76
Total	473		63	
Mamifere sălbatice	140	29,59	24	38,09
Mamifere domestice	333	70,41	39	61,91

T A B E L U L

cu măsurătorile executate pe metatarsul de *Bos, taurus* (în mm)

1. Lungimea maximă	276
2. Lărgimea epifizei superioare	57
3. Lărgimea epifizei inferioare	69
4. Lărgimea minimă a diafizei	30
Indice $\frac{2 \times 100}{1}$	20,65
Indice $\frac{3 \times 100}{1}$	25,00
Indice $\frac{4 \times 100}{1}$	10,87
sex	♂
înălțimea la greabăn (în cm)	151,5

T A B E L U L

cu măsurătorile executate pe fragmentul de masiv facial la *Canis familiaris*
(în mm)

1. Lungimea botului propriu-zis	(62)
2. Lungimea palatului osos	(101)
3. Lungimea dinților jugali	(65)
4. Lungimea premolarilor	49
5. Lungimea P ⁴	19

Equus caballus. Calul, pe care-l considerăm de asemenea drept o specie de acum domesticită, are la Horodiștea o frecvență foarte joasă asemănătoare cu aceea din materialele faunistice descoperite în așezările cucuteniene¹³ și chiar la Erbiceni¹⁴; la Foltești însă el pare mai abundent¹⁵.

Două din piesele osoase găsite (un incisiv de lapte și un fragment de omoplat la care tuberculul coracoidian este încă desprins, aparțin unui individ tânăr, cealaltă două resturi (un molar inferior fragmentar și o așchie de metapod) provin de la un matur. Penuria resturilor ne face să nu putem da nici o precizare cu privire la tipologia și caracterele dimensionale ale acestui cal.

Canis familiaris, specie domestică fără valoare economică directă (deși un rest de maxilar inferior prezintă urme foarte evidente de arsură, care ar denota că era folosit în alimentație), este bine reprezentat în cadrul materialului de la Horodiștea având 12 resturi, care ar aparține la trei indivizi diferiți. Măsurătorile executate pe unele fragmente ale oaselor lungi, dar mai ales prezența unui fragment din masivul facial, ne evidențiază un câine de talie mai mare decât forma *palustris*.

III

Având în vedere cele expuse mai sus și considerând totodată frecvența diferitelor grupe și specii în cadrul materialului faunistic descoperit, putem distinge unele din caracteristicile vieții materiale ale locuitorilor de la Horodiștea și să conchidem totodată asupra unor particularități ale mediului și a complexelor faunistice existente în zona respectivei stațiuni arheologice, în urmă cu aproximativ patru milenii.

Este evident că una din ocupațiile de prim ordin a locuitorilor așezării era creșterea animalelor, așa cum am considerat-o și în cealaltă stațiune a așa numitului complex „Horodiștea-Erbiceni“. Ponderea cea mai mare o aveau la Horodiștea taurinele, urmate de ovine, caprine, porcul și mai ales calul prezentând o frecvență foarte joasă. Totuși considerând frecvența mamiferelor sălbatice (29,59% din fragmente și 38,09% din indivizi prezumați) trebuie să conchidem că un rol economic destul de important (spre deosebire de situația găsită la Erbiceni) îl avea și vânătoarea care prezenta un net caracter alimentar (erau vinate tocmai artiodactilele mari: cerbul, căpriorul, mistrețul, bourul). Culesul moluștelor a căror resturi alcătuiesc aproape jumătate din materialul faunistic descoperit — reprezenta desigur o altă ocupație de luat în seamă, ea fiind legată la Horodiștea de o anumită situație a așezării (în imediata apropiere a Prutului). Trebuie remarcată însă, în același context, lipsa resturilor osoase de pești în materialul nostru. Este greu să dăm o explicație acestui fapt și să conchidem astfel că nu era practicat și pescuitul, mai ales când

13. Necrasov, O., Bulai, M., L'élevage la chasse et la pêche durant le Néolithique roumain. Actes du 7 Congrès internat. Sc. anthrop. et ethnol. Moscou 1970, p. 556.

14. Op. cit., 3.

15. Op. cit., 4.

TABELUL

cu măsurătorile executate pe resturile osoase de *Cervus elaphus*, *Capreolus capreolus*, *Bos taurus*, *Ovicaprinae* (in mm)

	Cervus elaphus			Capreolus capreolus			Bos taurus			Ovicaprinae		
	Nr.	var.	m.	Nr.	var.	m.	Nr.	var.	m.	Nr.	var.	m.
Omoplat												
1. Lungimea capului articular		63		4	27—32	29,50				4	32—36	33,25
2. Lungimea suprafeței articulare		43		5	22—24	23,00				4	25—28	26,50
Humerus												
1. Lărgimea epifizei inferioare		62		4	25—27	26,5		97		5	26—30	28,00
2. Lărgimea suprafeței artic. infer.		55		4	23—24	23,25		88		5	25—28	26,50
Radius												
1. Lărgimea epifizei superioare		(61)					3	82—94	89,66	3	27—32	30,33
2. Lărgimea suprafeței artic. super.		57					3	74—85	81,00	3	25—30	28,33
3. Lărgimea epifizei inferioare		59 ; 60						58 ; 70				
Coxal												
1. Diametrul acetabular					27 ; 27,5			61 ; 61			27 ; 28	
Tibia												
1. Lărgimea epifizei inferioare		54						64			26 ; 29	
Metacarp												
1. Lărgimea epifizei superioare					21 ; 21			61			21 ; 22	
2. Lărgimea epifizei inferioare								72 ; 73			25	
Metatars												
1. Lărgimea epifizei superioare					20 ; 21			64			20 ; 23	
2. Lărgimea epifizei inferioare							3	56—68	61,3		24	
Astragal												
1. Lungimea maximă	3	64—67	65,66		30			5	63—74	71,0	27—32	29,75
Calcaneu												
1. Lungimea maximă		126 ; 130							124 ; 131		(57)	
Falanga I												
1. Lungimea maximă	5	56—64	60,00	5	42—44	43,00	7	61—72	68,5		39	
Falanga II												
1. Lungimea maximă	5	41—55	47,66		27 ; 27		16	38—50	46,5			
Falanga III												
1. Lungimea sagitală maximă							3	65—81	72			

abundența indivizilor de *Unio crassus* ne arată că Prutul, prezenta atunci aceleași caracteristici hidrologice și hidrobiologice ca cele actuale.

Prezența cît și frecvența ridicată a cerbului (specie cantonată actualmente doar în regiunile pericarpatice) în cadrul materialului faunistic de la Horodiștea ne arată că în jurul stațiunii se găseau masive forestiere mari, ale căror urme de altfel există și azi în zona respectivă. Resturile relativ abundente ale lui, *Capreolus capreolus*, frecvența destul de înaltă a lui *Lepus* ar arăta însă că locuitorii așezării executau de acum defrișări destul de întinse, existînd astfel rariști cu tufișuri, subarborat, liziere, biotopurile cele mai propice pentru căprior, iepure și chiar bour.

L'ÉTUDE DES RESTES FAUNIQUE DÉCOUVERTS DANS LA STATION
DE HORODIȘTEA APPARTENANT À LA PÉRIODE DE TRANSITION
ENTRE LE NÉOLITHIQUE ET L'ÉPOQUE DU BRONZE

R é s u m é

L'auteur étudie les restes fauniques découverts par les fouilles dans la station de Horodiștea (située sur la rive droite du Prut, district de Botoșani) appartenant à la période de transition entre le Néolithique et l'âge du bronze. On donne les fréquences des espèces trouvées et on présente leurs caractères typologiques, morphologiques et biométriques. On constate quelles sont les occupations des habitats de la station et les caractéristiques du milieu environnant.